

ПОЛІСЕМАНТИЗАЦІЯ ЯК ДОМІНАНТНА ОЗНАКА НІМЕЦЬКОГО СТИСЛОГО ОПОВІДАННЯ

У статті розглядається полісемантизація німецького стислого оповідання, головною ознакою якого є лапідарність форми за рахунок змісту. В полісемії проявляється принцип економії мовного знака, коли мінімальна кількість лексичних одиниць здатна передати максимальну кількість інформації. Полісемія в тексті німецького стислого оповідання може виконує цілий комплекс комунікативно-прагматичних функцій: підвищення експресивності висловлення, створення комічного ефекту, оформлення мовленнєвої характеристики персонажів, відновлення внутрішньої форми власних імен, збільшення глибини тексту шляхом розширення асоціативно-метафоричного поля слів і їх значень та інші.

Ключові слова: *полісемантизація, лапідарність, стисле оповідання, підтекст, комічний ефект, підвищення експресивності, багатозначність, двозначність, мовна економія, символізація, мовленнєва характеристика, онім, лексико-семантичний варіант, мікроконтекст, асоціативно-метафоричне поле.*

В статье рассматривается полисемантизация немецкого концентрированного рассказа, главным признаком которого является лапидарность формы за счет содержания. В полисемии проявляется принцип экономии языкового знака, когда минимальное количество лексических единиц способно передать максимальное количество информации. Полисемия в тексте немецкого концентрированного рассказа может выполняет целый комплекс коммуникативно-прагматических функций: повышение экспрессивности высказывания, создание комического эффекта, оформление речевой характеристики персонажей,

восстановление внутренней формы имен собственных, увеличение глубины текста путем расширения ассоциативно-метафорического поля слов и их значений и другие.

Ключевые слова: полисемантизация, лапидарность, концентрированный рассказ, подтекст, комический эффект, повышение экспрессивности, многозначность, двужначность, языковая экономия, символизация, речевая характеристика, оним, лексико-семантический вариант, микроконтекст, ассоциативно-метафорическое поле.

The article is devoted to polysemantization of German short-short story, which main characteristic is the lapidary forms at the expense of content. The polysemy manifests the principle of the linguistic sign economy, when the minimum quantity of lexical units is able to pass the maximum amount of information. Polysemy in the text of the German short short story can perform the whole complex of communicative-pragmatic functions: increase the expressiveness of the utterance, create the comic effect, make speech characteristics of the personages, restore the internal form of the proper nouns, increase the depth of the text by expanding the metaphorical fields of words and their meanings and others.

Key words: polysemantization, lapidary, short-short story, subtext, comic effect, increase the expressiveness, polysemy, bivalence, language economy, symbolization, speech characteristics, onym, lexico-semantic variant, micro-context, associative and metaphorical field.

В даній статті буде розглянутий феномен полісемантизації як жанростворюючого елементу сучасного німецького „**Kürzestgeschichte**“ – стислого (концентрованого) оповідання. Його розвиток прийшовся на останні десятиліття двадцятого століття та перші роки двадцять першого. Проте і сьогодні цей жанр не достатньо досліджений. Як правило розглядалися його екстралінгвістичні фактори: обсяг, форма, сюжет, але не

мовні. Головною стильовою тенденцією сучасного стислого оповідання є символізація і підтекстний характер мови, що цілком відповідає таким провідним екстралінгвістичним факторам, як лапідарність (стислість) форми при глибині змісту. Експліцитно стисле оповідання беземоційне та знеособлене, проте імпліцитно має символічно глибокий зміст. Невеликий обсяг обумовлює стислість його змісту, що призводить до більшої насиченості кожного елементу, твір має спрямований характер.

Для такого ущільнення форми використовуються різні семантично-стильові засоби мови: відсутність епітетів, метонімія, власні назви, займенники замість імен персонажів тощо. Синтаксис німецького стислого оповідання також є своєрідним і досить нерівномірним: від уламків речень до великих складнопідрядних речень-періодів. Для синтаксичного оформлення стислого оповідання використовуються і короткі парцельовані речення, і прийоми компресії (еліпсис, номіналізація, апозіопезис), лейтмотивні повтори тощо.

Проте головною ознакою стислого німецького оповідання все ж таки є його полісемантичність. Майже кожне слово тут стає багатозначним. Саме ця головна ознака стислого оповідання і буде розглянута в даній статті. Стисла форма вимагає від письменника найвищої концентрації, вміння в декількох словах показати цілий світ. Тоді на допомогу приходить підтекст. Письменник уникає готових штампів і шаблонних виразів, що сприяє особливій дієвості та більшій переконливості. Полісемія є не що інше як прояв принципу економії в мові, результат класифікуючої та узагальнюючої діяльності людського мислення. Дійсність безмежна, в той час як можливості пам'яті обмежені. Отже, в полісемії перш за все проявляється принцип економії мовного знака, коли мінімальна кількість лексичних одиниць здатна передати максимальну кількість інформації. Ця функція є провідною у стислих німецьких оповіданнях.

Шляхи й форми полісемантизації мовлення у стислому оповіданні різні: від лексемної багатозначності до гри слів, тропеїзації, символізму. В

даній роботі мова буде йти про семантичну багатозначність слів та стильову роль, яку виконує така багатозначність в тексті стислого німецького оповідання.

Проблеми полісемії активно й тривало впродовж десятиліть досліджували в своїх працях як вітчизняні науковці (Ю. Апресян, Р. Будагов, П. Денисов, А. Залізник, Г. Івлєва, І. Ольшанський, Л. Новиков, М. Стерніна, А. Уфимцева, А. Чудінов), так і зарубіжні (К Райзіг, М Бреаль, К. Аллендорф, Р. Бергман, Х. Буссман, Г. Кляйбер, Є. Гінзбург).

Сам термін «полісемія» грецького походження (букв. *багато знаків*), а *багатозначність* є калькою з грецької і синонімом. За словником лінгвістичних термінів О. С. Ахманової полісемія визначається як «наявність у одного й того слова декількох пов'язаних між собою значень, які зазвичай виникають в результаті видозмінень і розвитку первісного значення цього слова.¹

Полісемія відноситься до найважливіших явищ мови та носить універсальний характер, тобто властивий усім природнім мовам. Оскільки значення слова можна визначити тільки в зв'язку з іншими словами, то і зміст багатозначного слова можна визначити лише в контексті. Ф.А. Литвин розрізняє дві можливості: *"Мовленнєва багатозначність може бути випадковою, ненавмисною... або навмисним, свідомим використанням багатозначності слова"*.² Саме так, навмисно і свідомо користуються полісемією автори стислого німецького оповідання.

Полісемія проявляється на різних рівнях тексту. Розрізняють синтаксичну, лексичну, фразеологічну, словотворчу полісемію.

Оскільки через форму в стислому оповіданні автор відмовляється від словникового шару семантики, він поширює контекстуальну та особливо підтекстну семантику і цим досягає символізації, притчеїзації та полісемантизації розповіді.

Полісемія в тексті німецького стислого оповідання може виконувати цілий комплекс комунікативно-прагматичних функцій, зокрема:

- підвищення експресивності висловлення;
- створення комічного ефекту;
- оформлення мовленнєвої характеристики персонажів;
- оформлення авторського мовлення;
- здійснення лексичної когезії у фразі, між абзацами й у макротексті;
- ефект обдуреного сподівання;
- відновлення внутрішньої форми власних імен;
- збільшення глибини тексту шляхом розширення асоціативно-метафоричного поля слів і їх значень;
- посилення асиметрії між планом зображення й змістовим планом тексту, що призводить до зростання емоційного потенціалу тексту, до можливості його «реінтерпретації». Головні з вищезгаданих функцій будуть в подальшому розглянуті на прикладах в цій статті.

В полісемії перш за все проявляється принцип економії мовного знака, коли мінімальна кількість лексичних одиниць здатна передати максимальну кількість інформації. Ця функція є провідною у стислих німецьких оповіданнях тому, що вони самі по собі сягають декілька рядків, а саме за допомогою полісемантизації відбувається передача максимального змісту при їх стислій формі.

Але полісемія виконує в стислих німецьких оповіданнях і інші комунікативно-прагматичні функції. І однією з них є функція створення комічного ефекту.

Розглянемо іронічне стисле оповідання Гюнтера Граса «**Tierschutz**» («**Захист тварин**»).

Das Klavier in den Zoo

Schnell, bringt das Zebra in die gute Stube.

Seid freundlich mit ihm,

es kommt aus Bechstein.

Noten frißt es

Und unsere süßen Ohren ³

Сама назва оповідання, виходячи з мікроконтексту, є багатозначною. Складне слово «Tierschutz» має декілька значень. Його можна перекласти не тільки як «Захист тварин», але й як «Підтримка тварин». Хоча зовсім на тварини, а дорогий рояль є головними героями оповідання. Гротескно шанобливе ставлення до тварин підкреслює лексема «**die Stube**» (кімната, спальне приміщення) в авторському контексті стислого оповідання генералізується і перетворюється в стале словосполучення «**die gute Stube**» - салон, розкішна кімната в готелі. І, нарешті, лексема «Ohren», що в даному випадку використовується в явно переносному значенні. Адже піаніно не їсть живі людські вуха, а погана гра роздразнюючи впливає на цей орган слуху. В даному випадку маємо справу з радіальною полісемією, тому що усі похідні значення метафорично мотивовані головним.

Отже, можна запропонувати наступний переклад оповідання:

Піаніно в зоопарку.

Швидше, відведіть зебрі салон.

Будьте до нього приязні,

виробництво Bechstein'a.

Воно зжирає ноти

і наші милі вуха.

Якщо більш широко розглядати підтекст, то можна замислитися: що піаніно однієї з найдорожчих марок робить в зоопарку. Можливо, це часи другої світової, коли фірма Бехштейн перейшла з виробництва музичних інструментів на пропелери до фашистських гвинтокрилів. І можливо неприхованими антисемітськими переконаннями власників Бехштейну обумовлено зневажливе ставлення Грасса до насправді дорогого інструменту. Проте все це вимагає від читача фонових знань, а іронічний зміст так чи інакше відчутний за рахунок саме словесної багатозначності.

Полісемії використовується для створення комічного ефекту і в стислому оповіданні Гайнера Мюллера «**Erzählung des Arbeiters Franz K.**» («**Розповідь працівника Франца К.**»). На початку оповідання автор використовує і декілька разів повторює дієслово «**absaufen**», з різним

управлінням. В даному прикладі маємо справу з таким типом реалізації полісемії, як явище функціонально-семантичного синкретизма, що виступає при однаковому керуванні дієслова в різних лексико-семантичних варіантах. Адже дієслово «*absaufen*» має два значення: ⁴

1) *Untergehen* – **тонути, заповнюватися водою**;

2) *Ertrinken, sich betrinken* – **напитися**.

Тому речення з цим дієсловом у різних значеннях має яскравий іронічний ефект: «*Wer nicht mit dem Schacht absoff, soff ab im Schnaps*» ⁵ - **Хто не потонув у шахті, той напився горілки (захлинувся в горіліці)**.

В концентрованому гумористичному оповіданні Арнфріда Астеля «*Tiefschlag*» («**Удар нижче поясу**»), функція створення комічного ефекту реалізується у яскравому прикладі гри слів. Воно також є класичним прикладом актуалізації різних значень слова-полісеманта в мікроконтексті. В оповіданні відбувається підміна одного лексико-семантичного варіанту іншим, що й сприяє виникненню комічного ефекту:

«*Hochschule? Höhere Schule? Alles Hohe Schule. Mein Sinn fürs Höhere ist unterentwickelt*». ⁶ - **Вищий навчальний заклад? Вища школа? Вища за все школа. Мій хист до Високого недорозвинений**.

Одним із класичних прикладів реалізації полісемії в малій німецькій прозі є гумористичні оповідання (анекдоти – *Witze*), в яких відбувається підміна одного семантичного варіанту іншим, з чого й виникає комічний ефект, наприклад: «*Uhland war bekannt dafür, dass er sehr kurze Briefe schrieb. Einmal behauptete er bei Tisch, dass jedes Ding zwei Seiten hat. Da lächelte seine Frau und meinte: «Deine Briefe, mein Lieber, die haben immer nur eine Seite!»*» ⁷ - **Уланд був відомий своїми короткими листами. Одного разу, сидючи за столом, він заявив, що кожна річ має дві сторони. Тоді його дружина посміхнулася та сказала: «Твої листи, мій любий, мають лише одну сторінку!»**

В даному прикладі маємо справу з таким полісемантичним словом як «*die Seite*». Воно має такі значення: *сторона, риса, бік та сторінка*,

завдяки полісемантиці цього слова і відбувся комічний ефект. На жаль, при перекладі комічний ефект втрачається.

Розповсюдженим типом реалізації полісемії в стислому німецькому оповіданні є взаємодія синтаксично вільного й асоціативно зв'язаного уживання одного й того самого слова (зазвичай у різних значеннях). На такій кореляції будується гра слів.

Наприклад, гра з різними відтінками значення слова є і у творі Я. Гнобеля «**Терпляче очікування**»:⁸

"Dann kennen Sie doch sicher Wagner."

"Nicht persönlich." – Тоді ви, певно, знаєте Вагнера. – Не особисто.

Розмова відбувається у наш час, і те, що один із співрозмовників сприймає слово «знати» („kennen“), як «знати особисто», додає ефекту комічності.

Іншою важливою функцією авторської полісемії є функція збільшення глибини тексту шляхом розширення асоціативно-метафоричного поля слів і їх значень. Письменник навмисно використовує певні лексеми з можливим підтекстним значенням, та в потенційній двозначності.

Так, авторська полісемія має місце в оповіданні В. Борхерта «**Im Mai, im Mai schrie der Kuckuck**» («**У травні, у травні кричала зозуля**»). Назва оповідання не є випадково двозначною. Адже лексема «**der Kuckuck**», крім значення «зозуля», також має значення «**клеймо, доля**». Для покоління В. Борхерта крик зозулі мав значення знамення долі. В оповіданні автор не просто розповідає про зміни у житті людей, він завуальовано описує Німеччину фашистських часів, яка кинула своїх синів у страшний коловорот війни та затаврувала їх відчаєм і ганьбою. Ті, хто не вижили, не можуть позбутися згубної спустошеності.

Потенційну двозначність присутня у стислому оповіданні Петера Бекселя «**San Salvador**» («**Сан Сальвадор**»), в якому розповідається про чоловіка на ім'я Пауль, мрія якого була покинути своє монотонне життя та

поїхати до Південної Америки до «San Salvador». Як і більшість стислих оповідань, «Сан Сальвадор» має раптовий початок – Пауль, випробовуючи свою нову ручку, пише на аркуші паперу: «*Mir ist es hier zu kalt*»⁹ - «**Мені тут занадто холодно**». Ключова фраза, що лейтмотивно повторюється впродовж всього твору, двозначна. Адресат замислюється, чи-то його не влаштовує низька температура, він замерзає і хоче поїхати до сонячної Америки відігрітися, чи він просто хоче вирватись на свободу, бо йому набридла сумна холодна байдужа домашня атмосфера. Його життя втратило усі барви, загубило всю свою чарівність «*schwarz werde*». Назва держави в Центральній Америці, куди зібрався Пауль, також обрана не випадково, бо «Сан-Сальвадор» у перекладі означає «Святий Спаситель».

Потенційну двозначність в оповіданні Гайнера Мюллера «**Erzählung des Arbeiters Franz K.**» («**Розповідь працівника Франца К.**») створює лексична одиниця «*der Hund*», яка в залежності від перекладу, може мати різну інтерпретацію: «*Wen der Schaps nicht fertigmachte, den brachten die Weiber auf den Hund*».¹⁰ Але тільки правильний переклад сталого сполучення «*auf den Hund bringen*» - «розорити, довести до злиднів», допомагає іншомовному адресату сприйняти правильно задум автора: **Кого не добила горілка, того розорили жінки.**

У концентрованому оповіданні Арнфріда Астеля «*Lektion*» («**Урок**») та «*Freiheit*» («**Свобода**») полісемія також актуалізує двоплановість.

Перше оповідання складається з двох коротких речень:

«*Ich hatte schlechte Lehrer. Das war eine gute Schule*».¹¹ **В мене були погані вчителі. Це була хороша школа.**

В даному випадку, слово «школа», як в українській мові має інше значення «досвід». І саме це має на увазі адресант, коли говорить про поганих вчителів.

В стислих німецьких оповіданнях полісемія часто допомагає авторському оформленню мовленнєвої характеристики дійових осіб.

Наприклад, в оповіданні Вольфдїтриха Шнурре «*Jenö war mein Freund*» («**Єно був моїм другом**») оповідь йде від першої особи, автор розповідає історію зі свого дитинства, як він познайомився із хлопчиком на ім'я Єно. Це приклад дружби дітей з різних культур та соціальних прошарків. Те що Єно - циган, а хлопчик-оповідач – німець обумовлює різницю у звичаях і поведінці і часто призводить до непорозуміння:

«*Ich hätte wohl Pferde*». – **Я б хотів коня.**

«*Nein*», sagte ich, «*Meerschweinchen*». – «**Ні**», сказав я (автор), «**Морські свинки**».

«*Schmecken nicht schlecht*». – **На смак не погано.**

«*Ich eß sie nicht*», sagte ich, «*dazu sind sie zu nett*».¹² – «**Я їх не їм**», сказав я (автор), «**вони занадто милі для цього**».

Єно мав на увазі, що він би охоче з'їв би коня, проте автор подумав, що він хоче мати коня, і розповідає, що в нього є морські свинки, які на думку Єно також смакують. В даному випадку полісемія не лише оформлює мовленнєву характеристику героїв, але й сприяє створенню комічного ефекту.

Ті самі функції полісемія виконує і в гумористичному оповіданні Югера Бекера «*die Klage*» («**Скарга**»), в якому автор розповідає, як одного разу його син Леонард приніс додому лист-скаргу від вчителя.

«*Sehr geehrte Eltern! Ihr Sohn Leonhard folgt leider nur dann aufmerksam dem Unterricht, wenn er interessant ist*».¹³ - **Шановані батьки! Ваш син Леонард уважний впродовж уроку лише тоді, коли він цікавий.**

По-перше, у листі, адресованого батькам, вчитель скаржиться на неуважність їх сина на уроці через нецікаві заняття, які сам і проводить, чим себе соромить. По-друге, вчитель допускає морфологічні помилки, він пише «**Leonhard**» замість «**Leonard**», що свідчить про його професійну некомпетентність та повну не увагу до власних учнів.

Дуже часто вже полісемічна назва стислого оповідання змушує замислитися адресата. Як правило за нею стоїть досить розгорнутий

асоціативний ряд. Наприклад ефект обдуреного сподівання та несподіванки завдяки полісемії зустрічаємо в назві оповідання Сари Кірш «*Katzenleben*». Якщо спочатку можна уявити, що мова піде про життя тварин, то прочитавши текст, адресат розуміє, що мова про важкі умови життя людей. Тому в перекладі можна використати українській еквівалент «Собаке життя». Таку ж двозначність має назва стислого оповідання Х. М. Новак «*Eis*».¹⁴ Спочатку адресант виправдовує наші сподівання. Адже мова йде про молодого чоловіка з морозивом. Але істерика юнака, викликана неначебно падінням цього морозива на землю призводить до розуміння його почуттів. В якому відчаї він знаходиться від нерозуміння з близькими і ти, що він накоїв. Він ладен сповідалися першому ліпшому. І тоді стає зрозумілим, що мова йде про холод і відчуження між близькими людьми, які можуть призвести до трагедії. І прочитавши текст можна перекласти назву і як «Лід» в глобальному значенні. (Хоча краще залишити «Морозиво»). Достатньо прозора і обумовлена полісемія спостерігається в назві стислого оповідання Анни Дуден «*Krebsgang*».¹⁵ Хоча слово і використовується в прямому значенні в оповіданні «повзти назад». Проте в ньому закладений більший зміст. Люди, що вночі позвуть, притиснувшись до землі, які нажахані війною навкруги починають деградувати і нівелюються до рівня тварин. Отже, «*Krebsgang*» це не лише повзти назад, але й деградація.

Сталі асоціації викликають в тексті стислого оповідання оніми. Власні імена сприяють утворенню алюзій у уважного читача. Двуплановість власних імен реалізується в іменах, прізвищах літературних героїв, їх прізвиських. Так, зокрема, у німецькій мові можна часто зустріти формальний збіг власних і загальних імен (прізвища *Berg, Koch, Sorge*). На цьому збігові будується комічний ефект багатьох історій і анекдотів. Наприклад, висловлювання Бетховена про Баха: «*J.S. Bach – kein Bach, sondern ein Meer!*».¹⁶ «*Й.С. Бах – не струмок, а море!*» Піднесення

власних імен до загальних є найулюбленішим прийомом в історичних та побутових анекдотах.

Так в стислому оповіданні Гюнтера Айха «Натанаель» знаходимо наступний приклад: *Aber ich rede ihn mit Er an, wie der alte Fritz seinen Müller¹⁷* - **Але я звертався до нього на «ти», як старий Фріц до свого мірошника.**

За допомогою порівняння відносин між Фрідріхом Великим та простолудином автор майстерно передає зневажливе ставлення одного героя до іншого. Окрім того, в цьому прикладі автор вживає простомовне прізвисько Фрідріха Великого – «старий Фріц» („der alte Fritz“), що допомагає передати образ розмовності, фамільярності.

Інший приклад з твору У. Поста «Що трапилось в Едемському саду насправді»:¹⁸

Das sah aus wie Kater Karlo auf Brautschau, nur die Tierart war verkehrt. - **Він виглядав як кіт Карло на оглядинах, тільки порода була іншою.**

Це порівняння автор застосував до змії, тобто використав антонімічний опис. Так, змія найчастіше втілює щось підступне, таємниче, небезпечне, чи – навпаки – мудре, обережне. А образ кота – домашній, дещо ледащий, втілює почуття комфорту, спокійності. Він притягує до себе, і виглядає невинно спокійним. Такому змієві неважко повірити. Тому автор попереджає, що порода в нього інша.

Автори стислих оповідань використовують також оніми існуючих літературних та телевізійних образів, які мають чіткі асоціації. В оповіданні Торстена Штретера «Сім» автор висміює персонаж за допомогою відомого власного імені: *Er sah aus wie man sich Indianer Joe, die böse Rothaut aus Tom Sawyer vorstellt¹⁹* - **Він виглядав так, як уявляють собі індіанця Джо, злого червоношкірого з книги про Тома Соєра.**

Комічність цього порівняння впливає з контексту, де уявним «індіанцем Джо» виступає власник студії засмаги.

В цьому ж оповіданні є ще одна алюзія спричинена відомим власним ім'ям: *Sie wirkte weniger wie eine feine Dame als vielmehr wie Clint*

*Eastwood.*²⁰ - *Вона діяла скоріше як Клінт Іствуд, ніж як тендітна дама.*

Тут за допомогою порівняння автор яскраво зображує вчинки та характер героїні, яка намагається усіма засобами бути схожою на сучасну леді, але чії звички, поведінка та уподобання, які більш притаманні чоловікам-ковбоям, справляють абсолютно протилежне враження.

Отже, серед усіх функцій, які виконує полісемія в структурі німецького стислого оповідання, економія мовних засобів та створення комічного ефекту є провідною. Але вона тісно взаємодіє з іншими комунікативно-прагматичними функціями: підвищення експресивності висловлення, оформлення мовленнєвої характеристики персонажів, ефект обдуреного сподівання, відновлення внутрішньої форми власних імен, збільшення глибини тексту шляхом розширення асоціативно-метафоричного поля слів і їх значень. Вибір тієї чи іншої функції є авторською прерогативою. Проте всі стислі оповідання поєднує загальне: вони не можуть існувати без полісемії, яка не лише дозволяє економити мовні засоби, але й допомагає досягти певної авторської інтенції.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. - М.: Советская энциклопедия, 1966. - 608 с.
2. Литвин Ф.А. Многозначность слова в языке и речи (на материале английского языка) / Ф. А. Литвин. – М.: Комкнига, 2005. - 120 с.
3. Texte und Materialien für den Unterricht. Kürzestgeschichten / [Hrsg.: Hummel, Christine]. – Stuttgart : Philipp Reclam, Ditzingen, 2010. – S. 19.
4. Duden: Das grose Wörterbuch der deutschen Sprache: in 6 Bd. – Mannheim: Bibl. Inst. - Bd. 1, 1976. – S. 60.
5. Див. пос. 3, с. 23.

6. Vom Nullpunkt zur Wende : Deutschsprachige Literatur nach 1945; Ein Lesebuch für die Sekundarstufe / [Hannes Kraus, Andreas Erb.]. – Essen: Klartext, 1999. – S. 164.
7. Соколовська С.Ф. Полісемія в тексті: типи реалізації та функції / С.Ф. Соколовська // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2003. – № 11. – С. 201-205.
8. Gnoebel J. Geduldig warten [Електронний ресурс] / J. Gnoebel. Режим доступу: <http://www.kurzgeschichten.de/vb/showthread.php?t=36979>.
9. Див. пос. 3, с. 29.
10. Там само, с. 23.
11. Див. пос. 6, с. 163.
12. Там само, с. 26.
13. Там само, с. 163.
14. Див. пос. 3, с. 35-36.
15. Див. пос. 3, с. 84-85.
16. Див. пос. 7, с. 203.
17. Див. пос. 3, с. 37.
18. Post U. Was im Garten Eden wirklich geschah [Електронний ресурс] / U. Post. – Режим доступу: <http://www.kurzgeschichten.de/vb/archive/index.php?t-22618.html>.
19. Sträter T. Sieben [Електронний ресурс] / T. Sträter. – Режим доступу: <http://www.dew21kultur.de/default.aspx/g/621/l/1031/r/-1/t/407314/on/407314/a/3/id/670634/P/6/LK/-1>
20. Там само.